

SOCIÁLNE A POLITICKÉ JAVY DNEŠKA*)

Sociologická veda nadobudla v posledných rokoch takú dokonalosť v metodickom bádani a toľko pozitívnych vedomostí zo spoločenského života, že sa stáva popri právovede, národohospodárstve, dejepise atď. nevyhnutným vodidlom každého verejne účinkujúceho človeka, juristu, učiteľa, politika, hospodára i kňaza. Udalosti posledných 30 rokov zvlášť oplodnili bádateľské pole sociologické. Keby žil nemecký odporca sociologie prof. *Below*, sotva by si trúfal tvrdiť, že sociologia je zbytočná, nakoľko vraj rôzne sociálne vedy, založené na individuálnej psychologii, plne stačia vysvetliť a odôvodniť všetko, čo sa v spoločenskom živote odohrávalo v minulosti a čo sa deje dnes. Niet pochyby, že individuálnou psychologiou, akokoľvek ovplyvnenou kolektívnym životom, nemožno vysvetliť určité zjavy správania sa napríklad davu, ďalej určitých problémov psychologie národov, rôznych stavovských, triednych, cirkevných, sektárskych a politických javov. Problémy nápodoby, sugescie, mystiky, bojovnosti, hravosti atď. nemožno vysvetliť a odôvodniť iba príčinnou súhrou fyziologických, resp. nervových síl jednotlivého človeka. Staršie sociologické školy vypomáhali si pojmom »sociálnej duše«, ktorou vysvetľovali a odôvodňovali kolektívne javy per analogiam individuálnej psychologie. Najnovšie smery sociologie, založené zvlášť na objavoch *Levy-Bruhla* a *Durkheimovo* učenie o »spoločenských predstavách« obohatili vedu a stávajú sa osou pri ďalšom bádani. Predstavujú nám spoločenské dianie ako realitu »sui generis«, mocne závislú na historickom vývoji.

Pripomenul by som ešte, že sociologia ako veda v spoločenskom živote je prísne pozitívna a nanajvýš kritická, málo alebo vôbec nie špekulatívna a hodnotiacia. Konštatuje fakty s hľadiska spoločenského života sine ira et studio a nakoľko možno objektívne, sub specie pokroku. Nevyhýba sa však zámerne ani negatívnym javom spoločenského diania, rúca často modly, vedeckou alebo pseudovedeckou teofaniou ožiarené teórie a hypotézy politického, nacionálneho, cirkevného i sociálneho života. Sociologia sa tak stáva nepohodlnou menovite dogmatikom a mystikom. Je zaujímavé, že v Nemecku, kde donedávna kvitla filozofia a *Kantom* a *Heglom* mocne ovplyvnený racionalizmus, uplatnila sa sociologia najneskoršie. V niektorých krajinách Európy nemohla dodnes zakotviť. Jednako kráča víťazným krokom všade vpred

*) Zväčšený úryvok z inauguračnej rektorskej prednášky 28. III. 1946.

a podmaňuje si vedecky mysliace hlavy svojou železnou logikou, em-
pírou a dnes už dobre založenou výskumnou metódou.

Čo zaujíma dnes sociologa a sociálneho psychologa najviac? Na
prvé miesto by som položil azda najvážnejší problém spoločenského
života: »Je to takzvaná *disparita vývoja intelektuálnych a mravných
schopností človeka*. Inými slovami vyjadrené: rýchly pokrok na poli
rozumovom, prírodovedeckom a technickom a pomalé prispôsobovanie
sa náboženských a mravných schopností k tomuto vývoju. *Mannheim**)
znázorňuje túto disproporcionalitu obrazným príkladom: Vo veľkých
mestách vidíme na uliciach a predmestiach najrôznejšie vozidlá:
tragač, ručné vozíky, konské povozy, automobily, tramvaje, lietadlá,
event. i železnice. Všetky tieto vehikulá pohybujú sa popri sebe a
nikto sa nad touto rôznorodosťou nepozastavuje. Predstavujú nám od
najstaršej doby historickej vynálezy, ktoré hlboko zasahujú do ľud-
ského života. Napriek tomu, že sú navzájom také rozdielne, predsa sa
pri sebe udržiujú, majú takrečeno húževnatý život. Prastaré, staré,
novšie i najnovšie žije pospolu v shode i keď musíme uznať, že vozidlá,
hnané chemickými látkami, zatláčajú do pozadia rôzne staré vozidlá.
Avšak automobily sa menia na motorizované kanóny, lietadlá na bom-
bonosné pevnosti. Na vedeckom a menovite prírodovedeckom a tech-
nickom poli úžasný pokrok, priamo každodenný, v mravnej, nábo-
ženskej a metafyzickej i estetickej oblasti pokulhávanie, u niektorých
národov dokonca upadanie do predpotopných atavizmov čistého
naturalizmu. Mravný a rozumový pokrok neudržiuje rovnomerný po-
stup s technickým. Germánsky furor dokázal priamo experimentálne
pravdivosť tohto poznatku. Rozkladanie atomov budí všade priamo
úžas u ľudí, ktorí prežili poslednú katastrofu sveta.

Sociologa zaujímajú ďalej posledné dve svetové vojny, po nich
nasledujúce revolúcie, zanikanie monarchizmu a aristokratizmu, fa-
šizmu a nacizmu, rozmach demokracie, socializmu, nacionalizácie prie-
myslu a obchodu, vývoj malých národov, ale aj hroziaci imperializmus
veľmocí. Československých sociologov najviac zaujímajú samozrejme
otázky národné, politické a ekonomické. Tieto nanajvýš aktuálne
problémy týkajú sa nás bezprostredne. Objektívne ich posudzovať
možno len v súvislosti so svetovou situáciou dnešných čias.

Prizrime sa bližšie na tieto problémy a udalosti posledných 40—50
rokov. Sme svedkami ukrutného vypätia energie človeka a priamo
zázračných skutkov veľkých kolektívnych celkov v dobrom i v zlom.
Moderná technika, rozumová a organizačná vyspelosť sviedla Ném-
cov do slepého boja s celým svetom, ale aj naopak, umožnila koalíciu

*) Mannheim: *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus*. Leiden
1935, str. 60. n.

dvoch rozdielnych civilizácií, anglosaskej a sovietskej. Vidíme ďalej prudký vzostup socializmu, menovite komunistického a slabý odpor takzvanej buržoázie. Ale naproti tomu vidíme určité a nemalé ústupky so strany dogmaticky založených teoretikov a hlavne praktikov na poli duchovnom, národnom a náboženskom, ba i hospodárskom. Sociologicky neškolený pozorovateľ by povedal, že je to iba taktika pri uskutočňovaní beztriednej a nadštátnej spoločnosti. Sociolog sa díva na tieto intrasociálne javy inak.

Vidíme ďalej *vzostup demokratického nacionalizmu a vlastenectva veľkých štátov*, ale aj naopak *partikularisticky malých národov a kmeňov*. V súvisi s týmto procesom integrácie a diferenciacie spojená je nadmieru zaujímavá, dakedy priamo geniálne osnovaná snaha priviesť do súladu tieto dva navzájom si odporujúce princípy v spoločenskom živote. Ako príklad možno uviesť Sovietske Rusko, čiastočne i Spojené štáty americké, kde sa podarilo vybudovať na silne centralistických štátne politických základoch nadmieru složitý komplex regionálnych a národných nacionalizmov a patriotizmov, ktoré nekolidujú s vedúcou myšlienkou štátnej jednoty.

Všade v kultúrnom svete vidieť *odklon od štátneho a národného autarkizmu*, ktorý menovite u malých národov z príčin ľahko pochopteľných bol donedávna považovaný za jediné remedium záchrany samostatnosti, svojráznosti, tradície.

Pojem suverenity sa zužuje čím ďalej, tým viac a prispôsobuje sa medzinárodnej súdružnosti a hospodárskej a kultúrnej spolupráci. Vidíme náznaky *medzinárodne organizovanej deľby práce, svetového hospodárenia a distribúcie statkov v obrovských rozmeroch*. Popri živom národovectve rastie v kultúrnych národoch akýsi *novodobý kozmopolitizmus*, ktorý nie je založený na prísne individualistickom podklade, ale viacej na nacionálne štátnom a medzinárodne hospodárskom.

Avšak ani týmto výpočtom otázok nie je vyčerpaný komplex sociologických problémov. Hovorí sa síce na medzinárodných fórach opäť o večnom mieri, o nutnej solidarite národov, hľadá sa taká politická a strategická sila, ktorou by bolo možné v budúcnosti zamedziť násilné a krvavé vyrovnávanie výbojných štátov.

Jednako nemožno predpokladať, že by sa ľudia a najmä politikovia zmenili na anjelov a zásadných pacifistov. Vojny boli a budú, ale srážkam takých rozmerov a takých kvalít, ako boli posledné dve svetové vojny, azda bude možno zamedziť. Konflikty menších rozmerov bude možno aspoň lokalizovať a mierniť. Ťažko je predpokladať niečo presného, ale určité javy naznačujú, že ukrutnosti poslednej vojny mocne zapôsobili na svedomie a mravný cit človečenstva, že ľudstvo

po takých strašných skúsenostiach predsa len v mravnom ohľade postúpilo o krok ďalej.

Moderná technika umožnila síce ničenie vo veľkom, ale aj naopak, napomáha vzájomnú pomoc v rozmeroch nebývalých. *UNRRA*, *medzinárodné pôžičky*, *Červený kríž*, obnovená a zdokonalená *Spoločnosť národov* a nadovšetko *Norimberský proces* sú *sociopsychologické* javy kat exochén. Niečo podobného nenachodíme nikde v dejinách. Cirkvi a filantropické spoločnosti zasahovali síce v minulosti do mravnej a politickej obnovy, napomáhali mierniť biedu, štátne pôžičky sa tiež dávaly, ale s modernými medzinárodnými akciami sa nedajú dobre porovnať.

Prvý raz v dejinách sa demonštruje *pred medzinárodným súdom*, že je *mravne a politicky neprípustné rušiť smluvy, nerešpektovať vojenských zajatcov, vyvražďovať celé národy a rasy*. »Vojnoví a politickí zločinci« sú takrečeno nové termíny v politickom a právnom jazyku medzinárodnom. V starogréckych Amfiktoniach, alebo vo výrokoch rôznych cirkevných koncilov a pápežských encyklik, by sme mohli nájsť určité náznaky autoritatívneho zavrhovania politických zločincov. Ale také analógie nemožno dobre identifikovať s tým, čo sa dnes deje v Norimbergu a vo všetkých antifašistických súdnych stoliciach v Európe a Ázii. *Norimberg sa stáva sociologickým medzníkom mravnej obrody ľudstva*. I v tom prípade, keby sa v budúcnosti vyskytla kde-tu reakcia proti vylúčeniu macchiavelistickej dvojitej morálky, individuálne občianskej a štátne-politickej, zastraší hroziace nebezpečenstvo neskoršieho súdu mnohých politikov a surovcov pred podobnými výkonami, za aké musely trpieť celé národy. Je známe, že tzv. macchiavelizmus vládol v ľudskej kultúre cez celé sto- a tisícročia; že kniežatá a politickí vodcovia sa necítili viazaní vo svojich štátnických alebo dynastických počinoch kresťanskou etikou pravdy, lásky a ľudskosti. Mannheim spojuje túto skutočnosť s rastúcim demokratizmom terajšej doby a vyslovuje obavu, či široké vrstvy nepolitizujúceho, alebo z politickej vlády dosiaľ vylúčeného ľudu nepodľahnú lákavým svodom násilia, pleonexie, korupcie a iným nemravom macchiavelizmu, ktorý sa prv uplatňoval len vo vyšších vrstvách panujúcich tried. Tieto obavy boli donedávna plne opodstatnené. Musíme pripustiť, že spolitizovanie a prepolitizovanie širokých vrstiev národa nepôsobí vždy dobre na etnické správanie sa ľudu. Lenže *inclinata semper resurget*. Pohyb, znázornený špirálou, sa opäť uplatňuje vo vývoji ľudskej spoločnosti. Surovosti germánskeho pseudo-darvinizmu otriasly svedomím vedúcich politikov, inteligencie a celých národov.

Hitlerovi juristi vyslovili zásadu, že záujem národa resp. štátu,

konkrétne rečeno záujem vládnej triedy, musí byť vodidlom každého sudcu. Blaho a sláva naroda je vraj dominantou spravodlivosti a najvyššou autoritou pri určovaní mravu a práva. Starogrécki sofisti *Kaulykies* a *Trasimachos* vyslovili niečo podobného už pred dvetisíc dvesto rokmi. Ako sa toto pre národných šovinizistov a polovyzdelancov lákavé heslo v praxi uskutočňovalo, pocitili sme všetci na vlastnom tele. Naproti tomu dnes sa uplatňuje mravná a právnická zásada, že politik, vojak, úradník i prostý občan sú individuálne i kolektívne rovnako zodpovední za svoje činy, ktoré nesmú narušovať normy všeobecne uznanej etiky.

Ak takýto protimacchiavelistický smer mravného a právneho vývoja nadobudne v dobre organizovanej Spoločnosti národov patričnú výkonnú silu, netreba sa obávať ani najradikálnejších demokratizmov, liberalizmov či konzervativizmov. Sociolog posudzuje síce ľudskú povahu, najmä sociopsychologické javy trpezlivo a neoddáva sa romantickým snom. Vie veľmi dobre, ako dav podlieha svodom mravne nedisciplinovaných politických vodcov. I keby sme *Macchiaveliho* príliš strohé slová a »zlomyseľnej povahe ľudskej«, o »tiesni politickej situácie« (la necessità), o anarchistických sklonoň rozvášnených davov, ďalej o vládychtivosti, falši, ukrutnosti a zrade vladárov menej prísne súdili, predsa len musíme uznať, že dejiny ľudstva sú plné podobných nedostatkov ľudskej povahy.*)

Jednako veríme, že demokraticky dobre založenou kontrolou možno držať na uzde jednotlivcov i celé triedy a národy. Pesimistický názor Macchiavelliho a mnohých moderných mysliteľov, že tzv. »zlata stredná cesta«, *Ciceronom* vychválená, je v terajších časoch veľmocenských štátov, nacionalistických výbojov a triednych bojov neschodná, má v sebe mnoho pravdy. Po hlbšej analýze sociálnych javov však vidíme, že ľudstvo, konkrétne rečeno, národy a štáty sa pravidelne vracajú na »opovrhovanú strednú cestu« a že skutočný pokrok a kladná konštruktívna politika je možná v rámci ľudskeosti a humanitnej etiky, hlásanej antickou filozofiou a všetkými svetovými náboženstvami. Dejiny a vedecky presné pozorovania nás poučujú, že to, čo eticky považujeme za dobré alebo zlé, úzko súvisí s ľudskou povahou a nedá sa prísne rozoznávať. Nábožensky a často i vedecky orientovaná etika je zpravidla založená na individuálnej psychológii a nevšima si javov sociálnej psychológie. Sociolog študuje človeka ako člena spoločnosti a nie ako izolovaného svojprávneho, resp. slobodného jednotlivca.

Čím viac sa ľudstvo množí a civilizácia rastie, tým složitejšou sa stáva spoločnosť, tým viac pôsobí na individuum a formuje občana

*) *Principe*, kap. 17, 18.

podľa svojich potrieb. Ovláda ho a nivelizuje. Avšak spoločnosť ako celok nemá vlastné sensorium a nemôže pôsobiť tak ako mozog a svedomie jednotlivého človeka. Sociálna psychológia ako veda je opodstatnená len určitými javmi, ktoré vyvierajú z tzv. psychologie davu, národného, cirkevného, rodinného, stavovského, triedneho, umeleckého cítenia a myslenia spoločensky uznaného alebo daného zákonom, zvykom, školou a módou. Podľa *Durkheima* stojí každý človek pod tlakom verejnej mienky a vyvíja sa duchovne, do istej miery aj telesne, od svojej mladosti až do smrti pod tlakom zvyklostí a zákonov.

Avšak spoločnosť sa skladá z jednotlivcov a konkrétne viditeľným a tvorivým faktorom je len človek. Spoločnosť či národ je v posledných dôsledkoch iba abstraktom, kvalita a aktivita ktorého je závislá na akosti individuí. Jedine individua, t. j. jednotlivci ako občania sú nositeľmi určitých spoločenských, národných, cirkevných, triednych, politických noriem a ideálov. Jedine oni nosia múdrosť a lásku v dobre fungujúcom sensoriu nervového systému. Hovoriť o slobode a kultúre národa znamená hovoriť o slobode a kultúre jednotlivých členov národa a štátu. Zaiste spoločnosť formuje jednotlivca (ako som už spomenul) podľa svojho obrazu, ale aj naopak, geniálne osobnosti tvoria spoločenské útvary podľa svojho rozumu, mravných a citových ideálov a názorov.

Podstata individualizmu je niečo tak samozrejme, že je temer nepochopiteľné, ako možno v nacionalistických alebo v iných podobných kolektívoch hovoriť, že národ je všetko, že jednotlivec je nič. Ale práve také výstredné heslá a výroky vedú sociologicky vzdelaného človeka na pravú cestu. Posledným a najvyšším ideálom môže byť zaiste len dokonalý človek, duchovne vyspelý, mravne čistý, hmotne zaistený, telesne zdravý a silný, ale k tomu ideálu možno sa približovať len spoločným úsilím celého národa, štátu, triedy alebo cirkvi. Človek viac-menej izolovaný nemá možnosť získavať vyššiu dokonalosť bez súčinnosti spolubližných. Konečne človek úplne osihotený nejestvuje vôbec.

Na tomto základe vyrástli v minulosti a vyrastajú dnes rôzne ideologické systémy, ktoré zabiehajú finálne často do mysticismu a romantizmu. Romanticky založený učenec, spisovateľ, kňaz alebo politik je zpravidla kolektívne zameraný mystik, ktorý považuje svoj zamilovaný objekt za svätý. Stredovekým mystikom bol človek iba pútnikom na tomto svete, ktorý hľadá kráľovstvo božie a nekladie zvláštny dôraz na svetskú vládu a kultúru. Ale aj týmto individualistickým mystikom bolo corpus christianum, t. j. cirkev, niečo nedosiadnuteľne vysoké a sväté, za čo bolo treba bojovať, ba i životy obetovať.

Mysticismus národný, triedny, revolučný, je už čisto kolektívny

a obsahuje hodne teofanickej citovosti. Len čo si človek uvedomil svoju súvislosť s národom, s utláčanou triedou a konečne s celým svetom, vzniká v ňom túžba splynúť s ním v intímny, harmonický celok. Avšak toto uvedomovanie si a citová intenzita rastie zpravidla pomaly a povinnosti s tým spojené sa vyvíňujú postupne, primerane pomerom a okoliu. Jednotlivci získavajú podľa svojich schopností na tomto poli duševného života vysoký stupeň dokonalosti, kým masa národa postupuje za vzorom elity a vyvolených osobností pomaly. Romantika a mystika sú dvojčatá, navzájom nerozlučne spojené javy psychické, ktoré smerujú náruživé za vykúpením sveta z hriechu, biedy a nedokonalosti.

Opravdivý a horlivý kresťan, náruživý nacionalista alebo socialista, dokonca i chladnokrvný technik a inžinier (najviac závislý na exaktnej vede) sú svojho druhu romantici a mystikovia, nakoľko úprimne a náruživé veria, že svojou prácou, vierou a obetavosťou v prospech národa a ľudstva spasia svet. Niet nič hanlivého v týchto slovách, ani v tom prípade nie, keď romanticko-mystický založený človek upadne do viditeľného utopizmu. Pravdu má *Seilliere*, keď hovorí: »La science est estimable, mais la vertu est bien davantage.«

Všetci zakladatelia náboženských vierovyznaní, filozofi, národovci atď., boli romantici a mystikovia od *Platóna*, *Rousseaua* až po *Tolstého*, nevynímajúc ani zakladateľa modernej sociológie *Augusta Comtea*, ktorý sa stal na konci života náboženským blúznivcom.

Rozoznávame dvojaký druh mystikov: Jedni kladú dôraz na transcendenciu, druhí na imanenciu. V prvom prípade na vieru v Boha a nadzemský život, v druhom na vitálnu silu človeka a spoločnosti, na force vitale na tomto svete.

Avšak takáto jemná dištinkcia nemá veľký vedecký význam, keď uvážime, že naturalistickí mystikovia neuznávajú nadprirodzenosť a vyhýbajú sa pojmu Boha, ale súčasne divinizujú svoj národ, rasu, umenie, kultúru, princíp evolučný alebo revolučný. Hitler spomína vo svojich prvých rečiach vždy len Prozreteľnosť (*Die Vorsehung*), nie Božiu prozreteľnosť, zbožňoval svoj národ, ktorému predložil svoju bibliu (*Mein Kampf*) ako náhradu Lutherovho Svätého písma. Rosenberg ako nemecký Sv. Pavol prezentoval Nemcom vo svojom diele »*Der Mythos des 20. Jahrhunderts*« vedeckú interpretáciu Hitlerovho vierovyznania. Niet pochyby o tom, že aj takáto ideológia má v sebe podstatné znaky romantizmu, mysticismu a utopizmu.

Stotožňovať takúto na kolektívnom egoizme a amoralite určitého národa, alebo ľudskej skupiny, založenú ideológiu napr. s ruským revolucionárstvom bolo by politicky nesprávne. Francúzska i ruská revolúcia, akokoľvek rázna a krvavá, bola posvätená finalistickým ideálom

všeľudského blaha a slobody, nerušila základné princípy kresťanskej etiky. Žiadala obetavosť národa v boji za pokrok a blaho celého ľudstva. Fašizmus a nacizmus naproti tomu pestujú akúsi obnovenú starožidovskú vieru o vyvolenom národe, ktorý je predurčený ku vláde nad celým svetom.

Ale dopustili by sme sa nadhodnotenia týchto pochybných, vedecky celkom neprijateľných rasistických hypotéz, keby sme ich spojovali len s hitlerizmom. Romantizmus a mysticismus tohto druhu našiel dobrého interpreta už vo *Fichtem*, ktorý už vo svojich »Reden an die Deutsche Nation« naočkoval svojmu národu vieru, že je Prozreteľnosťou predurčený ku svetovláde. Viac než sto rokov usilovali sa nemeckí učenci, básnici a politikovia presvedčiť svoj národ, že »Am deutschen Wesen wird die Welt genesen«. Moeller van den Bruck niekoľko rokov pred Hitlerovým nástupom sa opovážil napísať vo svojej veľkej knihe: »Das dritte Reich« tieto smelé slová: »I v tom prípade, že by nemecký národ v boji za svoju veľkú myšlienku podľahol, bude sláva nemeckého národa v dejinách ľudstva zlatými literami zapísaná, že sa musel celý svet spojiť, aby zničil veľký a mocný národ«.

No, veda musí byť objektívna a úplne nestranná. Nesmie hlásať tendenčne prifarbené polopravdy. Macchiavelizmus nie je doma len v Taliansku alebo v Nemecku. Politicky či nacionalisticky, ba priamo imperialisticky orientovaný romantizmus a mysticismus nachodíme aj v Anglicku, Francúzsku, Španielsku, a dokonca i v malých štátoch a národoch. Výbojný politik Cecil Rhodes, ktorého vyhlasujú jeho protivníci za dravého kapitalistu, bol do istej miery idealistom, nacionálnym a rasovým mystikom, tak ako *Carlyle* a *Ruskin*. Angličania odvodzujú svoj pôvod podľa populárnej legendy priamo od starohebrejského vyvoleného národa, veria, že kultúrne a mocensky prevyšujú všetky národy, že v britských kolóniách vykonávajú bohumilú prácu. Kolonizačná mystika je hlbšia a silnejšia, než si mnohí myslia. Nevykonáva sa len v službe hmotnej hrabivosti vo veľkom, nie je to iba pokrytectvo, nábožensky ozdobené.

»Gesta Dei per Francos« znamenajú viac než číry súhrn kronikárskych záznamov o križiackych vojnách. Noblesse féodale starých aristokratov tešilo sa akémusi posväteniu z milosti Božej. Taktiež často spomínaný »Magyar Isten« v býv. Uhorsku nebol iba heslom vypočítavých politikov a demagogov. Podobne v maďarskom urimberségu alebo v anglickom gentlemanstve neslobodno vidieť iba ľudskú márnivosť. Je v tom náplň starých tradícií a mesianistických snov. Neslobodno vynechať z tohto skromného soznamu ani panslavizmus našich otcov, romantický mysticismus veľkých ruských filozofov a spisovateľov.

Lenže obyčajný záznam, akokoľvek úplný a dokonalý, podobných sociopsychologických javov sotva by nás uspokojil, keby sme pri štúdiu postupovali len formálne sociologicky po spôsobe von *Wieseho*, keby sme faktá len konštatovali a neodvážili sa roztriediť tieto javy podľa určitých mravných a životodarných hodnôt. August *Comte* a po ňom všetci pozitivistí kladú dôraz na nehodnotenie, lenže autor »Pozitívnej filozofie« žiada tiež, aby veda slúžila životu. Ťažko si predstaviť sociológiu napr. politiky, nacionalizmu, fašizmu, alebo demokracie bez hodnotenia.

Dve svetové udalosti stávajú sa dnes predmetom sociologického bádania mimoriadnej vážnosti. Je to *slovanský svet*, ktorý sa ako Fénix vyšvihol z ohňa svetovej vojny prvej a druhej, obrozený, posilnený a konkrétny činiteľ na medzinárodnom fóre politickom, sociálnom a kultúrnom, a je to Amerika, ktorá vystúpila zo svojej izolácie a bude v budúcnosti akiste vážnym činiteľom v eurupskej politike.

Nás zaujíma samozrejme *slovanský problém* najviac. Je to problém nadmieru složitý. Letný pohľad na zemepisné, národné, kultúrne a sociálne rozvrstvenie Slovanov stačí, aby sme si uvedomili, pred akými ťažkými a komplexnými otázkami stojí sociologická veda, ktorá sa bude musieť so Slovanstvom zaoberať s hľadiska totalitného a s jednotlivými slovanskými národmi zvlášť. Extenzívny sociografický popis bude vyžadovať mnohoročné štúdium tisícov odborníkov, ale psychológia bude postavená pred ťažšie úlohy, a politikovia, ak budú pracovať rozumne a vedecky, budú musieť vykonávať priamo sysifovskú prácu.

Malému a dnes zvlášť chudobnému slovenskému národu neprihodí robiť svetovú politiku a určovať iným veľkým a mocným národom slovanským, ako majú pestovať vedu, politiku, sociálne reformy, ale musíme si uvedomiť, že našou úlohou je nezafažovať *úzkoprýsým* nacionalizmom uskutočňovanie reálne kýženej, čo najväčšej koncentrácie slovanských národov.

Ku takej sústredivej a integračnej práci je, pravda, treba mnoho vedomostí, prísnej logiky a objektivácie, ale nadovšetko lásky, dokonca by som pripustil i trochu romantiky a mesianizmu našich buditelov. Objektívnych vedomostí o Slovanstve vo všeobecnosti a jednotlivých slovanských štátoch a národoch zvlášť možno získať len presným a metodickým pochopením toho, čo americký sociolog *Lester Ward* vyslovil štyrmi slovami: *Illusion of the near*. Pod ilúziou z blízkosti, resp. z diaľky neslobodno brať ilúzie doslovné. Psycholog upozorňuje tým na subjektivitu názorov, ktoré si človek získava príliš jednostranným a zúženým obzorom svojich objavov, alebo naopak prílišným generalizovaním pozorovaného objektu. Pravý socio-

log musí byť kritickým voči svojmu bezprostrednému okoliu a musí vedieť logicky a nakoľko možno nestranne a objektívne posudzovať totalitné javy národa, štátu, Európy, event. celého sveta. My, Slováci, často upadáme do výstrednosti, buď sebavedome a egocentricky posudzujeme všetko, čo sa okolo nás deje, s hľadiska čiste slovenského, dakedy dokonca s hľadiska malého úseku slovenských záujmov, alebo malomyselne a defetisticky s hľadiska medzinárodného.

Jednako je nadmieru nutné uvedomovať si túto nepríjemnú skutočnosť. Keď svojho času prof. Masaryk a jeho žiaci vyčítali Sv. Hurbanovi *Vajanskému* a Národným novinám úzkoprsý konzervativizmus, bol z toho veľký krik. Keď *Dostojevskij* v roku 1877 predpovedal, že balkánski Slovania nebudú dosť vďační ruskému národu za vyslobodenie zpod tureckého jarma, pozastavovali sa nad tým mnohí bulharskí a juhoslovanskí vlastenci. A predsa mal Masaryk i *Dostojevskij* pravdu.

Nebude od vecí, keď zacitujem aspoň malý úryvok »Z denníka spisovateľa«: »Slovania až budú oslobodení, začnú svoj nový život — opakujem to — práve tým, že si vyprosia od Európy, napr. od Anglicka a Nemecka záruku a ochranu svojej slobody. Hoci v koncerte európskych štátov bude tiež Rusko, predsa Slovania tak učinia len na ochranu pred Ruskom. Slovania začnú svoj nový život bez všetkej pochyby tým, že si povedia v duchu — ak to nepovedia nahlas, — že nie sú Rusku zaviazaní ani najmenšou vďačnosťou, naopak, že pri uzavretí mieru sotva sa zachránili pred vládychtivosťou Ruska zakročením európskeho koncertu...« Na inom mieste *Dostojevskij* rezignovane píše: »A len mi neodporujte, len to nezapierajte, nekričte na mňa, že prehánam a že som nenávisníkom Slovanov! Naopak, milujem veľmi Slovanov, ale nebudem sa ani hájiť, pretože viem, že všetko sa stane práve tak, ako vravím a nestane sa tak vari z nízkej nevďačnej povahy Slovanov, nijako nie — ich povaha je v tom smysle taká, ako povaha všetkých ľudí — ale stane sa tak preto, že také veci na svete ani nemôžu mať iný priebeh.«

Ako vidieť, *Dostojevskij* bol dobrým psychologom. Keď terajší sovietski politikovia vystupujú vo svojej slovanskej politike obozretne a preventívne, robia tak podistým poučení históriou, sociálnou psychologiou a azda aj na základe predvídavosti *Dostojevského*.

Nakoniec nebude od vecí, keď spomeniem zaujímavý jav, vyvierajúci z terajšieho povojnového stavu sveta. Všetci novodobí filozofovia, etikovia, náboženskí horlivci, ale aj mnohí politikovia a dokonca i revoluční štátnici, ba aj vojaci, sa shodujú v tom, že bez mravnej obrody niet výhľadov na trvalý mier a že budúca vojna celkom určite zničí, alebo natrvalo oslabí európsku civilizáciu. Nábožensky oriento-

vaní myslitelia hlásajú po starom spôsobe, že sa treba prinavrátif k Bohu a kresťanskej mravouke. Nepodávajú nič nové, jedine, že používajú príznakov výstrednosti fašizmu a modernej vojny, ďalej všetky spomenuté ukrutnosti politikov, vojakov a zúrivých davov na dôkaz, že vládári a celé národy sú na zlých cestách. Sociológovia idú ďalej. Upozorňujú na výstredný nacionalizmus veľkých i menších národov, na imperializmus veľkých štátov a naturalistický svetonázor inteligencie. Americký sociológ *Hayes*, nemecký filozof *Förster*, ďalej *Röpke*, *Hilty*, *Hertz*, *Schnee*, francúzsky spisovateľ *Barrès*, *Johannet* a mnohí iní upozorňovali už pred prvou svetovou vojnou na nebezpečenstvo výbojného nacionalizmu. Odborníkom a vzdelaným ľuďom bol opravdivý obsah nacionalizmu, imperializmu, naturalizmu, kapitalizmu so stránky etickej dobre známy, ale polointeligentní, alebo ku materializmu, vládybažnosti a k sláve inklinujúci rojkovia spojovali tieto pojmy v ideologické, estetické, politické a svetonázorové náuky, ktoré sa priamo protivily medzinárodne uznaným mravom.

Talianky sociológ *R. Michels*, tuším, najhlbšie načrel do prameňov nacionalizmu vo svojich knihách o politickom stranníctve a patriotizme. Treba skutočne presne rozoznávať nacionalizmus od vlastenectva, kultúrnu rodolásku od politicky zahroteného a výstredného národovectva a šovinizmu. *M. J. Maritain* predpokladá, pravda, že obeť, ktoré si vyžiadala prvá i druhá svetová vojna, zachráni západnú civilizáciu, že ju aj očistia a privedú k novému pokroku. Dnes málokto nevidí nebezpečenstvá, ba priamo skazonosné účinky výstredného, na individuálnom i kolektívnom sebecke založeného nacionalizmu.

Pozoruhodné je, že heslo »Robotníci celého sveta spojte sa!« už neznepekokuje tzv. buržujov, ale v novinách i v učných knihách, v parlamentoch i ľudových shromaždeniach možno čítať a počúvať často reči o medzinárodnom mieri a medzinárodnej morálke, založenej na ľudskosti a kresťanskej láske. Krvavé a hmotné obeť, ale aj nebezpečné vynálezy na poli technickej ničivosti chválitebne sblížili socialistov i konzervatívco, zámožných i chudobných, veriacich i neverco. Klasický výrok *méden agan*, Ulpianove iurisconsulta: *honeste vivere* (čestne žiť), *alterum non laedere* (iného neurážať), *sum cuique tribuere* (každému, čo mu patrí) a podobné výroky sa objavujú v literatúre čím ďalej, tým viac. Túžbou všetkých poctivých politikov sveta je vybudovať taký právny medzinárodný stav, ktorý by skutočne zaistil národom pokojný a slušný život. I pápežské encykliky, týkajúce sa princípov prirodzeného medzinárodného práva, získavajú značný ohlas.

Avšak nijaký zákon, ktorý nie je založený na pevných etických základoch, nemôže mať trvalú hodnotu. Zákony, fundované iba na hmotných a mocenských záujmoch, nemôžu chrániť národy pred nebezpečnými konfliktami. Pravda, zloba ľudská nerešpektuje často ani tzv. božské zákony.

Avšak každá norma, založená na lojalite, umiernenosti, altruizme, vzájomnom rešpektovaní a tolerancii, na ľudskej dôstojnosti, láske a dobre pochopenej spolupráci hmotnej i duchovnej, na pravde a spravodlivosti, krátko na humanite, musí byť smernicou pre medzinárodnú etiku a na nej vybudované medzinárodné právo.

Moja úvaha nebola by azda úplná, keby som nespomenul aspoň Chartu Spojených národov, ktorá chce uchrániť budúce pokolenie pred metlou vojny. V nej sa znovu opakuje viera v základné ľudské práva, v dôstojnosť a hodnotu ľudskej osobnosti, v rovnaké právo mužov a žien i národov veľkých a malých. Prízvukuje sa spravodlivosť a úcta k záväzkom, plynúcim zo smlúv a iných zdrojov medzinárodného práva. Žiada sa v nej podpora sociálneho pokroku a zlepšovanie životnej úrovne vo väčšej slobode, pestovanie snášanlivosti a dobrého susedstva, sjednocovania sily k zachovaniu medzinárodného mieru a bezpečnosti, používanie ozbrojenej sily len v spoločnom záujme, používanie medzinárodného ústroja na podporu hospodárskeho a sociálneho povznesenia všetkých národov*). Myšlienky, vyslovené v Charte, nadväzujú na ženevskú Spoločnosť národov a historicky známe stredoveké námety *Jiříka Poděbradského*, *J. A. Komenského*, *Kanta*, atď. Ľudstvo už dávno túži po podobnej inštitúcii, ale nikdy sa ešte nepodarilo uplatniť tieto zásady medzinárodnej etiky prakticky a účinne.

Sociologom neprichodí predpovedať, ako sa medzinárodná mravnosť bude uplatňovať v budúcnosti, ale možno povedať, že technické a prírodovedecké objavy, vynálezy na poli komunikačnom, na poli veľkých prác, distribúcie hmotných i duchovných statkov (spomeniem len UNRRA, vedeckú spoluprácu, letectvo, medzinárodné kongresy a mobilitu národov) sblížuujú národy vzdialené na tisíce kilometrov, oslabujú izoláciu štátov, vyvracajú pohraničné kamene, kedysi tak sväté lapides terminales, menia staré zásady suverenity a právneho poriadku štátov, budujú nové základy medzinárodného hospodárskeho života.

Je samozrejmé, že toto sblížovanie a čím ďalej intenzívnejšie spolunažívanie, ďalej postupná závislosť ľudu v medzinárodných kolektívoch zapríčiňujú často nemalé konflikty, ale aj naopak uľahčujú do-

*) Charta Spojených národů, Praha 1946, str. 9—10.

rozumenie a právny poriadok. Dohoda zblízka je v každom smere ľahšia, než vyjednávanie par distance. Je síce pravda, že blízki susedia sa častejšie povadia, ale aj skoršie usmiera. Konečne nejde o to, aby sa stvoril na tomto svete utopistický mier anjelského spolunažívania, ale aby sa znemožnili podobné konflikty, aké sme museli prežiť v posledných 30 rokoch.

A tu by som spomenul ešte, že náš národ, čo aký malý a geopoliticky v Európe nepriaznivo položený, zapojil sa kladne do kultúrneho a politického života medzinárodného. *Platón* vyslovil vo svojej *Politei* zásadu, že na čele vzorného štátu má stáť filozof, t. j. všestranne vzdelaný a politicky skúsený starší muž. Prvým prezidentom Čsl. republiky sa stal *T. G. Masaryk* a po jeho smrti jeho žiak *Dr. E. Beneš*. Bezmála 30 rokov volil si národ týchto mužov za svojich vodcov a podobne ako americký národ Spojených štátov nespreneveril sa ani na okamih demokratickým zásadám opravdivej slobody individuálnej i národnej. Keď uvážime, akú vážnosť mal *Masaryk* vo svete, ďalej, že terajší náš prezident *Dr. E. Beneš* sa teší ako politik i ako interpret modernej demokracie všeobecnej obľube, taktiež že svojou filozofiou slovanského národovectva a sociálnej spravodlivosti nemálo ovplyvňuje politiku svetových veľmocí, nuž nemôžeme nevidieť v tomto sociálnom jave závažnosť medzinárodnej etiky. Nech nikto nevyčíta z mojich slov lichotenie osobám vysokopostaveným. Proste konštatujem skutočnosť, že v Európe existuje štát, v ktorom si inteligencia i široké masy národa vysoko cenia zásady opravdivej ľudskosti, demokratických slobôd, kresťanskej mravouky, hoci svojou štruktúrou patrí náš národ intelektuálne i hospodársky medzi najpokročilejšie národy a hoci svojím vznikom patrí medzi najmladšie štáty sveta.

Aký význam má *Platónovo* heslo o hlave štátu, vidieť v tragickom páde nemeckého a talianskeho národa. Krátkodobá epocha fašizmu a nacizmu nestane sa preto významným úsekom v histórii, že *Hitler* a *Mussolini* stáli na čele dvoch veľkých štátov, ale preto, že milióny zaiste vzdelaných občanov slepo a bez rozvahy nasledovalo polovzdelancov a hlásateľov nemožných ideológií, že sa dva veľké národy bez rozmyslu vzdaly etických hodnôt bezmála dvetisícročnej kultúry. Megalomanické, vedecky i mravne nemožné reči a výkony fašistických vierzvestov znejú ako výkyvy psychopatov.

Celkom inakšie pracujú a tvoria nový štát naši politikovia, učitelia a bojovníci: ani na okamih neopúšťajú európske a svetové hľadisko, ani v najmenšom sa neuchyľujú od cesty ľudskosti a právnej kontinuity, nevzdávajú sa ani v čase najväčšieho nešťastia a uponiženia duchovných a mravných hodnôt demokracie a humanity. Vo svojom prejave na právnickej fakulte *Karlovej univerzity* v *Prahe* vyslovil

minulého roku prezident Dr. E. Beneš základnú myšlienku štátno-politickú takto: »...jak Masaryk i já jsem po první válce světové zdůrazňoval, že musíme jít v duchu politiky evropské a světové a že se musíme vždycky snažit své českoslovenství vložit do rámce smyslu dějin světových; že se musíme snažit pochopit, kam svět — a nikoli jen ten či onen národ — jde a co chce, a dle toho sami postupovat, dle pravdy a práva, dle všelidské morálky a dle správně chápané a správně určené filosofie dějin světových.

Moderní dějiny jsou stále více a více dějinami světa a nikoli jen dějinami jednotlivých národů; svět se nejen dle Palackého stále více a více »koncentruje«, svět se skutečně stává jednou jedinou jednotkou a celkem; válka z r. 1914 byla první válkou světovou, válka z roku 1939 byla jí mnohem více, příští válka by byla opravdu válkou světovou v nekonečně větší míře, nežli válka právě skončená.«*)

Ako vidieť, prezident Beneš hovorí tu nielen ako praktický a skúsený politik, ale aj ako učený sociológ a etik, ktorý si je vedomý toho, že neslobodno sa stále dívať cez mikroskop na blízke dianie domácich, často malicherných sporov a záujmov, ale že treba pozorne pozeráť cez teleskop do ďalekého sveta. Známy výrok amerického sociológa o tzv. »illusion of the near« musí byť smernicou každej vedecky založenej politiky.

Resumé.

After the Great war a sociologist must be interested in certain problems. Firstly it is the disparity between the development of the intellect and of moral abilities. The moral progress does not keep pace with progress of technical sciences.

Further-as a consequence of the last two wars-we see on one side a growth of democratic nationalism, on the other side at the same time a rise of certain cosmopolitanism, which enables a coalition of two civilizations as different as are represented through USSR and the Anglo-Saxon world and which creates a refusal of autarkism and stimulates international help and division of labour between the nations.

An other interesting phenomenon is the Court of justice in Nuremberg, which in future will set a limit — if not through moral influence, at least through fear-to Machiavellian tendencies of certain politicians and will hinder the breaking of contracts and the cruelties in war. We do not condemn of course every mysticism and romanticism of politicians and leaders, but it is clear that there must not be allowed no egoism — personal or national — in it.

The most interesting phenomenon-at least for us-is the rise of Slavonic nations. We Slovaks must be very cautious in discussing this problem and we must avoid Ward's »Illusion of the near«. The observation of world from the near standpoint of our own interests leads to misunderstandings-but of course we must avoid too wide and inconsiderate generalizations too.

From all these observed phenomena we may conclude, that mankind was sufficiently warned by the cruelties of the last war and that it found the belief in the fundamental rights of men, in the value of human personality and in equal claims of all nations-great or insignificant.

The nations of our State are especially fortunate as they are leaded by the principles of T. G. Masaryk and E. Beneš, two politicians, who have founded all their politics on this very base and never in the least turned aside from it.

*) Dr. E. Beneš: *Světová krise. »Kontinuita práva a nové právo revoluční«*, Praha 1946, str. 10—11.